

Bild 1 – Presentation

B läser

- Vi är båda Stockholmare från början; AB flyttade hit 1973, jag 2004
- Vi bor på Lövsta vid gamla vägen mellan Väsby och "stationsbyn"

Bild 2 – Varför gör vi det här?

B läser

- Släkt – och hembygdsforskning
- Ingen hembygdsförening
- Första hemsidan Lucia 2007
- Anslag från Roslagsbanken
- Vi behöver Röbornas hjälp – bilder, berättelser, levande kunskap

Bild 3 – För riktigt länge sedan

B läser

- Det här är fossiler vi hittat i marken på Lövsta. Det är stenar med avtryck av vattenlevande skaldjur som levde för en halv miljard år sedan
- På den tiden låg den här delen av jordskorpan i trakten av ekvatorn, men de här djuren levde inte där. Fossilerna har kommit till Rö "nyss" – under istiden – från Bottenviken där det finns sådana bergarter som fossilerna bildats i.
- Just det här är avtryck av en sorts bläckfisk med skal – en ortoceratit – som kunde bli upp till tio meter långa!

Bild 4 – Rö stiger upp hur havet

B läser och pekar

- När den skandinaviska halvön väl hittat hit hade vi en rad nedisningar med varmare perioder mellan.
- Den senaste inlandsisen tryckte ned det som skulle bli Rö långt under havsytan och när isen smält började vår socken långsamt resa sig – och håller fortfarande på.

- För omkring 7000 år sedan, när vi tror att de första människorna kom hit, var den södra delen av Rö en karg ytterskärgård, den norra delen havsbotten. (GRÖNT land)
- Vid bronsålderns början 1800 år före Kristus var Rö en lummig innerskärgård. (MÖRK- och LJUSBLÅTT vatten). Det var då t ex den långa raden gravrösen **här** ovanför Jälnan anlades.
- Vid järnålderns början – 500 före Kristus - var det mesta av socknen land, men Rösjön, Kamphavet och Jälnan var delar av en lång havsvik (MÖRKBLÅTT VATTEN)

Bild 5 – De ursprungliga byarna

B läser

- När byarna i Rö byggdes går inte att veta, men alla de gamla byarna ligger på land som steg ur havet redan på bronsåldern.
- Från början fanns inga storgårdar eller säterier i Rö. Några få gårdar tillhörde adelsmän (som i alla fall inte bodde här), några hörde till kyrkan, en till kungen själv (Lillgården i Väsby), men resten var skattegårdar som bönderna ägde.
- På 1600-talet bildades säterierna Näs, Beateberg och Ticksta genom att adelsmän fick kronogårdar av Kronan, eller ibland köpte skatterättigheterna av Kronan och sedan löste in marken av bonden som ägde den. **Näs** bildades av den gamla byns två skattegårdar, **Ticksta** av de tre gårdar som ingick i byn och **Beateberg** av Molnkulla, Gälsby, Båtmanby och Bolby. Vi tror att Beateberg ligger där Molnkulla låg, men de tre övriga är helt borta sedan slutet av 1700-talet.
- **Lovisedal** däremot, är resultatet av att en friherre Leuhusen på Beateberg köpte in det mesta av "Östergårdarnas" allmänning i början av 1800-talet. Början till Lovisedal var ett torp som hette Virkärr, som döptes om efter Leuhusens hustru och slogs ihop med den inköpta allmänningen.

Bild 6 – De äldsta byggnaderna

B läser

- Kyrkan är förstås den äldsta byggnaden i Rö. Den nämns redan 1257 i ett dokument från Vårfruberga kloster. Från början fanns nog en träkyrka här, men stenkyrkan (det nuvarande långhuset) byggdes omkring år 1200. Den skadades illa av en brand på 1500-talet och var svårt förfallen i början av 1700-talet. 1744 konstaterade man att hela östra gaveln måste rivas och ett tag var det tal om att Røborna skulle få överge kyrkan och resa till Rimbo i stället. Ägaren till Ticksta – som då hette Erik Mattias von Nolcken - betalade då ett nytt kor i stället för den vacklande gaveln mot att få sin gravplats i koret. Därefter blev kyrkan ordentligt reoverad, taket sänktes med 2 1/2 meter och lades om. De medeltida målningarna kalkades över och man satte in en ny predikstol och nya bänkar. Den senaste stora förändringen är när man tog bort läktaren 1973, tog fram målningarna och flyttade orgeln till norra långsidan.
- Såvitt vi vet är det gamla huset i Byle socknens äldsta bostadsbyggnad. Byggnadsstilen och uthusens konstruktion antyder att det är från 1600-talet. 1780-1840 bodde församlingens komminister i Byle, antagligen i det huset, innan han genom diverse köp och en donation från Fredrika Silfverstolpe på Näs fick en komministerbostad på Nibble. En tid kallades komministerbostaden Fredrikelund till minne av Fredrika Silfverstolpe, men nu kallas den mest Prästgården, fast Rö inte haft egen präst sedan medeltiden utan varit annex till Rimbo.

Bild 7 – Namn från medeltiden

KAN SLOPAS!

AB läser

- Skattelängden för Älvsborgs första lösen från 1571 är den första förteckningen som tar upp alla bönder i Rö. Före det finns bara några spridda anteckningar om människor som bodde i Rö, men det kan vara roligt att se deras namn även om vi inte vet mycket mer om dem. Det här är en lista över alla namn vi hittat från medeltiden, dvs före år 1500.

- Undantar man Botolf och Runvast är de ju alla namn som fortfarande är gångbara

Bild 8 – Taxeringskalendern 1571

B läser

- År 1571 skulle fästningen Älvsborg lösas tillbaka från danskarna med 150 000 riksdaler. En tiondel av sin förmögenhet skulle var och en betala till kronan.
- Riksdaler var ett silvermynt med ca 25 g rent silver, som höll sig rätt stabilt i värde till skillnad från markmynten. Sista gången Riksdaler specie, som de då kallades, gavs ut 1855 innehöll den faktiskt fortfarande 25 g silver. 1571 var en riksdaler värd ungefär 6 1/2 mark, vilket var en halv årslön för en piga.
- Då Älvsborgs lösen skulle betalas upprättades taxeringslängder över hela Sverige – tursamt nog finns den för Rö socken i behåll. I den kan vi se den enorma spridningen i förmögenhet mellan socknens innevånare. Om högreståndspersoner (som också betalade 1/10 till Älvsborgs lösen) stått med i längden skulle spridningen förstås varit än större.
- Anders i Söderby taxerade mest av bönderna i Rö – det kan vara intressant att se vad hans förmögenhet bestod av.
- Hans i Byle var den fattigaste av bönderna, men han ägde i alla fall sin egen gård, medan Anders i Söderby "arrenderade" sin av Karin Erikdotter Bielke, som bodde på Benhammar i Vallentuna.
- Det fanns förstås ännu fattigare människor än Hans – i taxeringslängden står också några torpare vars enda tillgång var en ko, som värderades till en mark – men till Älvsborgs lösen skulle de ändå bidra, hur man nu tar ut 1/10 av en ko! Men det stora flertalet av Röborna hade ingenting alls att taxera.

Bild 9 – Vad kostade det?

B läser

- Århundraden av inflation och ett totalt förändrat ekonomiskt system gör det förstås omöjligt att räkna om 1571 års daler till 2009 års kronor – men några hållpunkter kan man ändå få av vad olika saker kostade då.

Bild 10 – De hetsiga Röborna

B läser

- I Sjuhundra häradsrätts domböcker kan man läsa många saftiga historier om hur det gick till i Rö på 1600-talet. Varje ting (man hade tre om året) förekommer rättsfall där folk misshandlat varandra.
- Man verkar ha varit ganska snarstuckna och grälsjuka litet till mans (eller kvinns för den delen) – och man stämde varandra till tinget för minsta småsak.
- Till saken hör väl att det dracks tappert – vi hade tre krogar i Rö under flera hundra år! Den enda vi tvärsäkert vet var den låg, var **Pilkrog**, som låg vid gamla landsvägen på Härsbysidan av ån från Kamphavet till Rösjön. Dessutom fanns en krog nära Röbacka och en söder om sjön.

AB läser

- Mordet på Nibble 1617
- Mordet i Båtmanby 1621
- Anklagad för trolldom 1625
- Rövare i Ticksta

B läser

- Den märkligaste historien är egentligen den sista: både Mats Göransson och Erik Mickelsson var välbärgade bönder och **satt som nämndemän i Häradsrätten!** Mats fick som straff böta och göra tre dagsverken åt Erik – men det var för att han slagit Erik – att han överfallit en ryttare brydde sig ingen om!

Bild 11 – Pesten 1710

B läser

- Den stora pesten 1710-1713 sägs ha krävt 100000 liv i Sverige (som då hade omkring 1,5 miljoner invånare inklusive Finland) – det här är statistiken över dödsfall i Rö

- Till Rö kom pesten på sensommaren 1710 med en student som besökte hemmet i Eke. En månad senare drabbades Risby, där 9 personer dog under hösten.
- Torpet Ekelund under Näs, Brotorpet under Eke, Nibble och Röbacka drabbades därefter, men alla de andra byarna klarade sig undan. Värst i socknen drabbades nog det lilla torpet Ekelund, där bara två personer överlevde av 7. En ryttare från Gullunge besökte dem hösten 1710 med sin lilla dotter, men dottern hade pesten och dog medan de var där – då hade hon redan smittat Ekelundsfamiljen.
- I februari 1711 var pesten över i Rö, men på andra håll i Sverige grasserade den ända till 1713.
- Sammanlagt dog 27 Röbor i pesten, vilket är märkvärdigt lite i jämförelse med Stockholm, där 1/3 av befolkningen dog, eller Öland, där halva befolkningen gick åt!

Bild 12 – Receptboken från Eke

AB läser

- Vi fick låna en gammal receptbok av Liza och Uno Forsberg i Eke, som de aldrig kunnat läsa – det krävs ju litet övning för att bli hemtam med gammal skrivstil. Boken är från förra sekelskiftet och full av anteckningar om allt möjligt som kan vara bra att veta.
- Somligt verkar riktigt vettigt även i våra ögon, men somligt tangerar kategorin trolldom. Här står hur man tillverkar botemedel mot alla möjliga sjukdomar både på människor och på djur, hur man blir av med råttor och löss och allt möjligt. Några minnesanteckningar finns också här och var, bland annat vem som kan bota bensår, var man kan köpa en domkraft och hur mycket saker och ting kostar. Allting står huller om buller!
- Just här står hur man gör bläck

Bild 13 – Receptboken fortsättning

AB läser

- Några av de roligaste sakerna måste vi berätta om:
- **Bot för Tandwerk - man tager än jernten a 6 tum lång och kraftig som en 4 tums Spik och kröker tverknes**

vid pass 3je dels tum. Sedan lägges den krökta hendan i Elden så att han blfwer röd. Sedan settes den den röda kroken i tanden eller oxeln. (Ont skall med ont fördrivas?)

- **Botemedel för all frossa om våren. Skralt** (så snart som?) Kornbrådden är åppkommen så skall man än morgon bitiga jnnan Solen upp kåmmer, Så skall man ställa sig på Kne och wenda Ryggen emot Norden och taga tre gånger tre Bråddstånd med munnen, men jntet att åtkomma den med fingrarna, men wrida sig mot Solen åt öster. Ej äller (heller) upprycka Roten.

- **Att hastigt och säkert släcka skorstenseld.**
I förråd: 1 uns ? fin stödt Swafvel och 1 lod Krut, sammanblandat i en korkad flaska - Så snart eld fasnar i sotet ska man strö denna swafvelblandning i eldstaden och kakelugnen och antända det, och skorstenselden jnnom få minuter blir släckt.
(Ann Britts råd: don't try this at home!)

- **En erfaren bot för wegglöss**
Att bårra ål i weggen och ståppa jn en jjelslagen Orm och pråppa jgen ålet. Så förswinner wegglössen.
(i kanten har någon skrivit: "detta her försökt och det lyckas så att det blef aldeles slut, de förswann aldeles")

- **Besta settet att bereda kornkaffe så att det till utsende och smak liknar verkligt kaffe.**

Kornet bör brännas en 1/4 timme eller något mera i wanlig kaffebrennare öfver stark glödeld under jemn skakning. Måste i kaffebrennaren jemt skakas till des kornet afswalnat, emedan om det slås tillsammans i ett kärl så fort det kåmmer från elden, det blir förbrent - När kokning skall ske lägges kornet (**det rostade kornet, antar jag**) omalet i wattenet, sedan det uppkokat och kokas derefter i ¾ timma. Sedermera klaras det på samma sett som verkligt kaffe. Enligt Hushållnings selskapet 1873.
(**detta recept finns nedskrivet ett par gånger i boken och på ett ställe har någon, som antagligen provat, kommenterat med ett "nja" i kanten**)

Bild 14 – Roslagsmålet

AB läser

Precis som cockneys hoppar man över **h** som skall vara där och sätter dit ett där det inte skall vara! De som skrev receptboken stavade som de talade!

Bild 15 – Vad betyder Rö

B läser

- Hur har socknen fått sitt namn, och vad betyder det?
- De flesta som skrivit om Rö tolkar det som adjektivet Röd (utom F W Radloff som hittade på en alldeles egen teori i sin beskrivning av Norra Stockholms län 1805). Granskar man de olika källorna så visar det sig att de flesta skrivit av varandra, och få (om någon) har varit i Rö.
- Därför kontaktade vi Ortnamnsarkivet i Uppsala, som verkar ha ganska torrt på fötterna när de säger att det är verkligen adjektivet **Röd** det handlar om. Dessutom kan de genom att titta hur svenska språket ändrats sedan medeltiden säga att det röda socknen är uppkallad efter, antagligen är en å och i så fall förmodligen Gullungeån.
- Nu ser ju inte Gullungeån särskilt röd ut, men det hindrar inte att den var det innan dammluckor, landhöjning och 1000 års höstlöv gjort den grumlig och brun. Själva har vi sett att vattnet i Kvarnbäcken (som en gång drev Näs såg och kvarn) är häpnadsväckande rött – och det är vattnet, inte botten, som är rött.
- Det brukar vara järnförekomst som gör jord och vatten rött, och här i östra Uppland har ju en gång järnhanteringen varit vår viktigaste industri. Så tills någon bevisar något annat säger vi att Rö betyder ”De röda vattendragens socken”.

Bild 16 – Torpskyltarna

B läser

- Vi har börjat sätta ut informationsskyltar vid försvunna torp och andra intressanta platser. Hittills har vi hunnit med 12 stycken, och det skall bli fler nästa år.

Bild 17 – Torpskylten vid Sunnanbro

B läser

- Så här ser skylten vid Sunnanbro ut. Sunnanbro var ett torp på Näs ägor, nära den gamla järnvägsanhalten Sparren, som nämns i källorna från 1663 till början av 1800-talet.

Bild 18 – Planerade torpskyltar

B läser och pekar

- De här platserna ligger närmast i tur att få informationsskyltar. Att de ligger först i kön av de 400 namngivna platserna i Rö beror helt enkelt på att vi vet var de låg och har hunnit leta reda på litet information om dem.

Bild 19 – Hur gör man?

B läser

- Det finns ofantliga mängder information om Rö bevarad i arkiven – mycket kan man nu för tiden bekvämt läsa på sin dator hemifrån, utan att behöva resa iväg till arkiv runt om i landet.
- Men först av allt måste man lära sig läsa den skrivstil som användes förr. Före 1800-talets mitt använde man en variant av den tyska skrivstil åtminstone vi fick lära oss i skolan på 1960-talet. När en ambitiös ung präst med vårdad handstil skrivit är det sällan några problem - när en halvblind gammal kyrkoherde krafsat ned något på dåligt papper med en spretig gåsfjäder, is i bläcket och ett osande vaxljus som enda belysning är det knepigare.

Bild 20 – Fans grav i original

AB läser B pekar

- Som exempel på forskarens mödor visar vi här hur berättelsen om Fans gravhög ser ut i originalet från 1685.
- Den står i Rö församlings äldsta bevarade kyrkobok och är skriven av kyrkoherden Niklas Källman för att han fick order från högsta ort att anteckna alla "antikviteter" i sin socken.

- Texten: "En stoor Jordhög finns i Härssby gårde, lijte ifrån kyrkian, hwilken alla bönder ännu så säga, att ingen törss hugga der af någon buske. Sädan twenne bönder hava begynt plöija på samma hög, åk bliwit straxt der effter, med särdeles siukdom bekajade, sade dhe sig Troo att Faen ligger der begravin. Dett är derass mening fast annorlunda."

Bild 21 - Att reda ut släktrationer 1

KAN SLOPAS!

B läser

- Det är ju en sak att läsa texten och skriva om den till modern svenska. Sedan gäller det ju att förstå den också!
- Här är ett avsnitt ur Sjuhundra häradsrätts dombok från 1646, som ger oss viktig information om en släkt i Häraby
- Läs det här och se om ni förstår hur de är släkt!

Bild 22 – Att reda ut släktrationer 2

KAN SLOPAS!

B läser AB pekar

- Så här tror vi att de nämnda personerna var släkt. Så här stod det:
- "Erich Peerssons i Häraby hustrus förra man, Hans Oluffsson, hade tillbytt sig en systerdel i Häraby av sin hustrus syster i Gullunge, som hade Hans' broder, Erich Oluffsson, till äkta, vilket fastebrevet utvisar. Enär samma systerdel är Hans Oluffssons dotters fädernejord, vilken Peer Andersson i Issjö och Länna socken, nu har till äkta, skall fördenskull Peer Andersson på sin hustrus vägnar ha rätt att tillika med sin svärmoder inlösa den jord, som kan före hennes död bli till köp upplåten i Häraby"
- Det är ofta besvärligt att tolka personhistoriska notiser i domböckerna – särskilt platsnamnen ställer till problem.
- De flesta kände säkert den omtalade och visste vilket Väsby eller Mälby han bodde i – alltså satte man sällan ut sockennamnet. Men för oss är det ett bryderi – det finns ett Mälby i snart sagt varje socken, så vi tvingas till stora släktutredningar för att ta reda på vilket – och ibland räcker inte ens det.

- Lättare är det med kyrkböckerna – står ett platsnamn så är det nästan alltid Rö man talar om; annars satte prästen ut sockennamnet. Men undantag finns!

Bild 23 – Där var det slut

B läser

- Kom ihåg oss när ni tittar på era gamla bilder, erinrar er vad mormor en gång berättade, eller snubblar över något som ser gammalt ut ute i naturen!
- Adress och telefon till oss finns på de här små korten
- Besök "Rö virtuella hembygdsgård" – den finns bara på Internet, inte i verkligheten
- Tack för oss; nu stannar vi kvar ett tag och svarar på frågor.